

Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler*

Sezai ÖZÇELİK

Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
sozcelik@karatekin.edu.tr

Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler

Conceptual Analysis of the Concept of International Regime: Basic Structural, Institutional, and Cognitive Theories

Özet

Bu makale uluslararası rejim kavramı konusunda kavramsal ve analitik bir çerçeve sunmak amacıyla yazılmıştır. Bunu yaparken uluslararası rejimleri inşa edilmesi ve şekillenmesi ile ilgili üç ana yaklaşım incelenecektir. İlk bölümde, Uluslararası Rejim kavramı tanımlanmıştır. İkinci olarak, uluslararası rejimi inşası ve şekillenmesi yaklaşımlarından yapısal, kurumsal ve bilişsel yaklaşımlar güç, çıkar ve bilgi kavramları çerçevesinde ayrıntılı analiz edilmiştir. Bu bölümü izleyen üçüncü bölümde yapısal (güce dayalı) ve bilişsel (bilgiye dayalı) yaklaşımlar karşılaştırılmalı olarak ayrıntılı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası rejimler, yapısalcı teoriler, kurumsal teoriler, bilişsel teoriler

Abstract

This study aims to present conceptual and analytical framework in the subject of the concept of international regime. It attempts to understand the processes of international regime formation by analyzing three main approaches. In the first chapter, the concept of International Regimes is defined. Second, structural, institutional and cognitive approaches are analyzed within the framework of the concepts of power, interest and knowledge. In the following section, the third section, the structural (power-based) and cognitive (knowledge-based) approaches are investigated in detail.

Keywords: International regimes, structural theories, institutional theories, cognitive theories.

1. Giriş

Yirmi yıldan fazla süren zaman dilimi boyunca gerek Avrupa'da (Rittberger, 1993) gerek Amerika'da (Krasner, 1983) uluslararası ilişkiler bilim dalı içinde uluslararası

* Bu çalışmanın bir kısım tez önerisi olarak sunulmuştur: Sezai Özçelik, Uluslararası Çevre Rejimi Görüşmeleri ve Türkiye, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Kent ve Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı, 2009.

rejim çalışmaları gittikçe artan bir şekilde analitik araştırma gündeminde yer almıştır. Uluslararası rejimler, “belirli müzakere konularında aktörler arasındaki etkileşimi yöneten” programlar, prosedürler, kurallar, normlar ve prensipler toplamından meydana gelen sosyal kurumlar ve yerleşmiş gelenekler ve kanunlar bütünüdür. (Levy, 1994: 11) Uluslararası rejimler, belirli müzakere konularında kuraltemelli (rule-based) işbirliği yoluyla devlet ve devlet-dışı aktörlerin davranışlarını etkiler. Uluslararası rejimlerin diğer fonksiyonları; değişik müzakere konularında aktörlerin davranışlarını belirli bir yöne yönlendirmek, müzakereye katılan taraflar arasında yeni çözüm yolları bulmak ve iç politika kurumlarını yeniden yapılandırmaktır.

Uluslararası rejimler uluslararası “yönetişim sistemi” (governance system) (Young, 1994, 1998) nin bir parçası ve uluslararası bir sosyal kurumdur. Sosyal ve uluslararası kurumlar “resmi ve gayri resmi olarak tanımlanabilir roller ve kurallar toplamından oluşan ve insan yapımı düzenlemeler ve organize edilmiş genel modeller” olarak tanımlanabilir (Keohane, 1984: 383; Young, 1989: 350). Bu tür kurumlara, örnek olarak, egemenlik kurumu içinde devletlerin rolü ile tarafsızlık kurumu içinde İsviçre’nin rolü gösterilebilir. (Hasenclever vd., 1996, 1997)

Bir rejim yönetişim sistemidir fakat sadece bir grup ya da sadece bir tane müzakere konusuna odaklanır. Bir yönetişim sistemi, sosyal gruplar için “ortak ilgi alanına giren konularda toplu seçim” (Young, 1994: 26) yapma konusunda uzmanlaşmalarını sağlayan kurumlar olarak tanımlanabilir. Uluslararası rejim ise “uluslararası toplumun birçok aktörünün iyi tanımlanmış faaliyetler (ticaret), kaynaklar (petrol) ya da coğrafi bölgelere (ASEAN) göre uzmanlaşmaları ile oluşturdukları düzenlemelerdir.” (a.g.e.: 26)

Birçok rejimin en önemli parçası örgütsel yapısıdır. Bu yüzden uluslararası rejimi çalışırken kurum ve örgüt kavramlarının arasındaki farkın analitik olmak amacı ile tanımlanması gerekir. Uluslararası kurumlar, beklentilerin şekillenmesi, aktivitelerin kısıtlanması ve rollerin belirlenmesini amaç edinmiş kurallar bütünüdür. Uluslararası örgütler ise personel, bütçe, liderlik, malzeme ve ofislerden oluşan bürokratik yapılar olup amaçsaldırlar. Kurumların aktörlerin davranışlarını, buna uluslararası örgütler de dahildir, sosyal pratikler yolu ile etkileme yetenekleri vardır. (Keohane, 1984: 385; Young, 1994: 4)

Uluslararası rejimlerin nasıl kurulduğu, inşa edilip şekillendiği, niye değişikliğe uğradıkları, özel rejim müzakere konularında devletlerin neden işbirliğine yöneldikleri konularında yapısalıcı, kurumsal ve bilişsel olarak gruplandırılan temel teorik yaklaşımlar mevcuttur (Hasenclever vd.1997; Breitmeier vd., 1996a, 1996b; Young, 1989; Rittberger, 1993). Uluslararası rejimlerin kurulması, dinamikleri ve etkili olması konuları yanında rejimlerin karakter özellikleri ve niçin bazı rejimlerin kurulduktan sonra başarılı olurken niçin bazılarının başarısız oldukları konusunda

birçok bilimsel araştırma vardır (Young ve Osherenko, 1993a; List ve Rittberger, 1998; Haas v.d. 1993, Haggard ve Simmons, 1987). Son yıllarda uluslararası rejimler konusunda yapılan çalışmalar ve araştırmalar, rejimin kurulması ile ilgili teorik yaklaşımlardan daha çok rejimlerin etkin ve etkili olmasına doğru kaymıştır. Bu araştırmalar giderek rasyonel seçim modelinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bilim insanları daha kapsamlı teorilerin oluşturulması yönünde çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca birçok örnek olayın bir araya getirilmesi ile oluşturulan “Uluslararası Rejim Veritabanı” (International Regime Database)’nın geliştirilmesine çalışılmaktadır (Breitmeier vd., 1996a, 1996b).

Bu çalışmada ilk olarak, uluslararası rejim tanımları Krasner’ın oydaşma tanımına ek olarak sunulmaktadır. İkinci olarak, uluslararası rejimlerin inşası ve şekillenmesi ile ilgili üç temel yaklaşım – yapısalcı, kurumsal ve bilişsel – incelenmektedir. Üçüncü bölümde yapısalcı (güce-dayalı) yaklaşım ayrıntılı olarak analiz edilmektedir. Dördüncü bölüm ise bilişsel (bilgiye-dayalı) uluslararası rejim yaklaşımlarının derinlemesine incelenmesine ayrılmıştır. Çalışma literatür taraması olması yanında özgün olarak uluslararası rejimlerin oluşması alanında tüm teorileri belli bir sistematik içinde özellikle Türkçe makale olarak sunmaktadır. Çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Birincisi, çalışmanın başlığı çok iddialı ve kapsamlı olmasına rağmen içerik olarak tüm teorileri bir makale içinde ele almak mümkün değildir. Bu sebepten bu makale sadece temel uluslararası rejim inşası ile ilgili teoriler ile sınırlandırılmış olup bu teorilerden sadece yapısalcı, kurumsal ve bilişsel teorilerin temel kavramları ve alt-teorileri incelenmiştir. İkincisi, bu çalışmada metinsel sınırlıklar bulunması sebebi ile rejimlerin görüşmeler yoluyla oluşturulmasına yönelik teorilerin hepsi ayrıntılı olarak ele alınamamıştır. Son olarak, uluslararası rejim inşası ve şekillenmesi ile ilgili teoriler yanında birçok örnek olay incelemesi ve veri tabanı oluşturulması yönünde çalışmalar olduğu göz önüne alınırsa bu çalışmanın sadece bu konudaki temel konuları ve teorisyenleri ele aldığı muhakkaktır.

2. Uluslararası Rejim Tanımları

Krasner (1983) tarafından *International Organization* dergisinde yayınlanan uluslararası rejim tanımı ile ilgili olarak bilim insanları arasında bir oydaşma (konsensus) oluşmuştur. “Oydaşma tanım” haline gelmiş bu tanıma göre, Uluslararası Rejimler:

Uluslararası ilişkilerin bir alanında aktörlerin beklentilerinin birleştiği açık ya da kapalı prensipler, normlar, kurallar, ve karar-verme prosedürleridir. Prensipler, neden-sonuç ilişkisi sonucu oluşan gerçeklere ve doğrulara dayanan inançlardır. Normlar, haklar ve sorumluluklar yoluyla belirlenen standart davranışlar bütünüdür. Kurallar, hareketlerimizi spesifik olarak yasaklar ve düzene koyarlar. Karar-verme prosedürleri ise kolektif seçimlerin belirlenmesi ve uygulanması için gerekli hakim pratiklerdir. (Krasner, 1983: 2)

Herhangi bir uluslararası rejimde prensipler, kurallar, normlar ve karar-verme prosedürleri bulunur. Bu farklı kavramlar uluslararası rejimler çerçevesinde incelenir. Rejimlerin kurulması ve sonuçları hakkında prensipler, kurallar ve normlar arasındaki farkı analiz etmek gerekir. Prensipler; nedensel inançlar ve amaçsal oryantasyonlardan oluşur. Örneğin, 1972’de yapılan Stockholm İnsan Çevre Konferansı’ndan beri uluslararası çevre konuları “sürdürülebilir kalkınma” prensibi çerçevesinde incelenmiştir. İklim Değişikliği konusunda “ortak fakat farklı sorumluluk” prensibi öne çıkmıştır. Normlar ise müzakare edilen özel konu hakkında genel haklar ve sorumlulukları belirler. Örneğin, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) içinde temel norm “En Çok Gözetilen Ulus” normudur. Bu norma göre, şayet A ülkesi B ülkesi ile ticaret tariflerinin indirilmesi anlaşması yapmış ise “en çok gözetilen ulus” kategorisine giren tüm diğer ülkelere de bu ticaret tarifi indirimini uygulamak zorundadır. Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi rejiminde yapılan anlaşmalardan örneğin Madde 1 şu kuralı getirebilir: “ Nükleer silaha sahip ülkelerin diğer ülkelere nükleer silah transfer etmesi yasaktır.”

Breitmeier vd. (1996a, 1996b) Uluslararası Rejim Veri Tabanı Protokolü içinde 13 adet prensip ve normu listelemiştir: tedbirli olma (precautionary) prensibi, kirlenmeden öder normu, doğal kaynaklar üzerinde egemenlik, çevreye zarar vermeme sorumluluğu, önleyici aksiyon prensibi, iyi komşuluk ve uluslararası işbirliği, ortak kaygı (concern), insanlığın ortak mirası, nesiller arası (intergenerational) eşitlik, doğal kaynakların eşit kullanımı, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, çevre ve gelişmenin entegre edilmesi. Kurallar resmi anlaşmalarda açıkça belirtilmiş olan ve rejim tarafından belirtilmiş olan normları yazılı olan yasaklar ve düzen koyucu duruma getirir. Kurallar gelişmekte olan ülkeler için özel fonların kurulması (GEF Fonu) ya da belli gazların yasaklanmasını (Kloroflorokarbon gazları) içerebilir. Son olarak, anlaşmaların değiştirilmesi gibi prosedürler de rejimlerin bir parçasıdır.

Uluslararası rejim hakkında konsensus tanım çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. İlk eleştiri bu tanımda bulunan çeşitli özelliklerin birbirinden ayrılmasının zor olmasıdır. İkinci olarak, uluslararası rejim tanımının çok sayıda olan rejim örnek olayları yüzünden sınırlarının belirli olmamasıdır. Son olarak, bu tanımda “daha büyük düşünce sistemlerini” birleştiren “kavramsal yoğunluk” (conceptual thickness) özelliği bulunmasıdır (Hasenclever vd.1997: 11-12; Levy, 1994: 8-11; Young, 1989: 351-352; Haggard ve Simmons, 1987: 493-494).

Bilim insanları uluslararası rejim tanımı hakkında alternatif formülasyonlar üzerinde çalışmaktadırlar. Young (1989: 361) davranışsal yaklaşım ile rejim analizinde devletlerin gözlenebilir davranışlarını rejim tanımı için önermiştir. Avrupa’da bu konuda çalışan Tübingen grubu aynı şekilde “gözlenmiş davranış” kavramına vurgu yapmakta ve konferans diplomasisi ve anlaşmaların yapılması konusunda davranışsal yaklaşımının Krasner’in oydaşma tanımına eklenmesini savunmaktadır. Kon-

ferans diplomasisi, geçici amaçlı olan dünya konferansları (Dünya Kadın Konferansı, Pekin, 1995) ya da kural koyma amaçlı Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı gibi olabilir. (Chasek, 2001a: 20). Uluslararası rejim konusunda Avrupalıların perspektifi uluslararası sosyal kurumlar olarak uluslararası rejimlerin normatif (prensipler, normlar, kurallar) ve davranışsal (karar-verme süreçleri) boyutları olduğu yönündedir. (List ve Rittberger, 1998: 68; Rittberger, 1993: 10).

Bu çalışmada uluslararası rejimlerin tanımlanmasında Keohane'nin kullanmış olduğu dar ve resmi yaklaşım kullanılacaktır. Keohane göre uluslararası rejimler açık anlaşmalardır ve "uluslararası aktörler arasında spesifik müzakere konularında etkileşimi yöneten ve idare eden açık kurallar ile belirlenmiş çok taraflı anlaşmalar bütününden oluşan sosyal kurumlardır." (Keohane ve Nye, 1989: 4; Levy, 1994: iii) Kâğıt üzerinde yapılan rejimler "devamlılık ve geçerlilik" özellikleri devletler tarafından tanınmadığı sürece sosyal kurum olamazlar. (Keohane ve Nye, 1989: 26-29) Bu tanımlardan hareketle en uygun uluslararası rejim tanımı şöyle yapılabilir. Çok taraflı anlaşmalarla meydana gelen ve devlet ve devlet-dışı aktörlerin hareketlerini spesifik müzakere konularında (biyolojik çeşitlilik) ya da birbiri ile ilgili müzakere konularında (iklim değişikliği ve ormanların korunması) düzenleyen kurallar bütünüdür. (Spector vd., 1994: 2).

3. Uluslararası Rejim İnşası ve Şekillenmesi Yaklaşımları

Rejim inşası ve şekillenmesini kavramlaştırma konusunda değişik ve çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Keohane, 1984; Rittberger, 1993; Young, 1989; Young ve Osherenko, 1993a, 1993b). Fakat tüm bu çalışmalardan ortaya çıkan şu özellikler önemlidir. (i) kavramları odaklı tanımlama özelliği; (ii) operasyonel olarak kolay ölçme özelliği; ve (iii) zaman ve konu olarak rejimlerin karşılaştırılabilmesi özelliği. (Sprinz ve Vaahtoranta, 1998)

Birçok analist sadece bir tane rejim teorisi üzerinde yoğunlaşmış ise de "uluslararası rejim teorileri"nden sözedilebilir. Bu teorilerin temel uluslararası ilişkiler teorileri realizm, liberalizm, ve bilişselcilik ile yakından ilgisi vardır. Rejim teorileri "kollektif hareket ve bedavacı problemleri (free-rider problems)" arasında faydamaksimizeyi yapmak isteyen aktörlerin nasıl etkin ve etkili bir şekilde işbirliği yaptığını sorusuna cevap aramaktadır. Rejim çalışmaları birçok alanda yoğunlaştığı için çalışmanın bu kısmında sadece rejim inşası ve şekillenmesi konusunda yapılan araştırmalar üzerine yoğunlaşılacaktır. Her bir rejim teorisi bir ya da birkaç uluslararası rejimi açıklayabilir. Fakat tek bir rejim teorisinin silah kontrolü, insan hakları, ticaret, ekonomi ve güvenlik gibi rejimlerin kurulması, kuvvetlendirilmesi ve değişikliği gibi konularda yeterli olması ve açıklama kabiliyetine sahip olması mümkün değildir.

Uluslararası rejimlerinin kurulması üç seviyede açıklanmaktadır. Yapısal seviyede uluslararası rejimi görüşmelerinde güç ve hegemonya kavramları önemlidir. Bilişsel düzeyde epistemik topluluk, oydaşimsal bilgi, fikir ve bilgi kavramları öne çıkmaktadır. Kurumsal düzeyde kollektif aksiyon problemi olan karşılıklı kabul edilebilir çözümler isteyen kendi çıkarlarını ve faydasını maksimize etmek isteyen tarafların etkileşimsel karar verme süreçleri önemlidir. (Young ve Osherenko, 1993a, 1993b, Rowlands, 1995, Haas, 1992a, 1994)

Haggard ve Simmons'a (1987: 498) göre, rejim yaratılması ve devamı konusunda dört yaklaşım vardır: Yapısal, oyun-teorisi, fonksiyonel ve bilişsel. Haas ve arkadaşları (1993: 168) üç yaklaşımı listelemektedir: neo-realizm, kurumsalcılık ve bilişselcilik yaklaşımları. Bu üç yaklaşıma göre materyal güç kaynaklarının sistematik dağılımı, devletlerin çıkarlarının (ya da tercihlerinin) dağılımı ve bilgi yoluyla rejim kurulması ve sürdürülebilmesi açıklanmaktadır. (a.g.e.: 177) Buna benzer şekilde Young ve Osherenko üç adet rejim hipotezi ayırmaktadır: Kuvvet-odaklı, çıkar-odaklı ve bilgi-odaklı hipotezler. (1993a: 223-261; 1993b: 223-251) Young aynı zamanda uluslararası rejimlerin oluşmasını üç safhaya ayırmıştır: Ajandanın şekillenmesi, görüşmeler ve uygulamalar. (1998: 2) Görüşme safhasında taraflar temel olarak "kurumsal pazarlık" yapmaktadır. (Young, 1989, Young ve Osherenko, 1993a) Kurumsal pazarlık sürecinde taraflar, çok dar olarak tanımlanmış bir müzakere konusunda eşitlik ilkesi ve bilimsel belirsizlik çerçevesinde tarafların davranışlarını yönlendiren uyum mekanizmaları ve dışsal şokların da yardımıyla sorunlara çözüm yolları bularak uluslararası rejimleri görüşmeler yoluyla kurmaktadır.

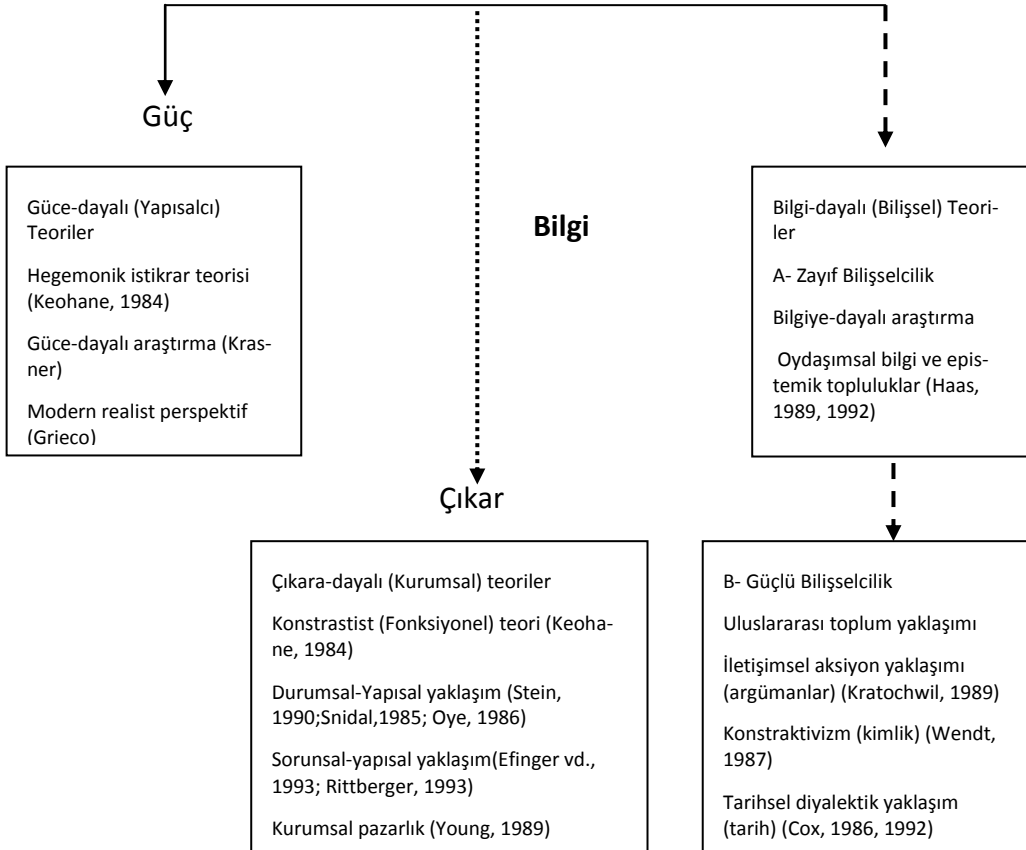
Tablo 1. Temel Teorik Yaklaşımlar

Yaklaşım	Anahtar Kavramlar	Rejim Teorisi ile İlgili Hipotezleri
Yapısal	Güç/ Hegemonya	Büyük güçler uluslararası işbirliğinin çerçevesini belirler.
Kurumsal	Çıkar/Kurumsal Pazarlık	Kurumsal faktörler işbirliğine dayalı davranışlarda önemlidir.
Bilişsel	Oydaşimsal bilgi/ Epistemik topluluk	Uluslar-ötesi uzmanlar şebekesi ve ağı ve yeni bilgi karar-verme süreçlerini güçlü bir şekilde etkiler.

Bütün bu teorik çalışmalara rağmen rejim teorisi konusunda Susan Strange (1983) eleştirel bir yaklaşım ortaya koymuş ve "beş ejderha" olarak adlandırdığı beş nokta üzerinde durmuştur: Teorinin açık olmaması ve tamamlanmamış olması, değer yargıları içermesi, kavramın elastik olmaması ve statik yapıda olması, uluslararası politik ekonominin devlet-merkezci olması ve gerçeklerin uzun dönemli yerine kısa dönemli açıklanması. (alıntı Hasenclever vd., 1997)

Rejimi oluşturan parçaların ayrılması rejimlerin değişimi konusunda iki farklı kategori ortaya çıkarmıştır. Bir kategoriye göre, bir rejimin değişmesi için spesifik müzakere konularında prensip ve normların değişmesi gerekir. Örneğin, doğal kaynakların kullanımı konusunda baskın prensip kaynakların sınırsızca kullanılması iken “sürdürülebilir kalkınma” prensibi ile “kalkınma günümüz ve gelecekteki ihtiyaçları gözönünde bulundurulmalıdır” yönünde değişmiştir. (Jeong, 2001) Bir diğer değişim kategorisi aktörlerin rejim kuralları ve prosedürlerinde değişiklik yapması ile olur. (Hasenclever vd., 1996:180; 1997: 13) Örneğin, gelişmiş ülkeler (GÜ) 1990 Londra ozon rejimi görüşmeleri sırasında Kloroflorokarbon (KFK) gazına alternatif geliştirilmesi ve üretilmesi konusunda Çoktarafli Fon’un kurulması konusunda bir kural koymuştur. Bu kural değişikliği ile rejim değişikliğe ugramıştır.

Şekil 1. Uluslararası Rejim Teorilerinin Şematik Gösterimi (Hasenclever vd., 1997)

Hasenclever ve arkadaşları uluslararası rejim konusunda yaptıkları kapsamlı çalışmada üç ana rejim teorisi ile ilgili alt teori ve yaklaşımlar sınıflandırmıştır. Güce

dayalı yaklaşımlar hegemonik istikrar teorisi, Krasner'in güç-merkezli araştırması ve Grieco'nun realist işbirliği teorisi ile açıklanmıştır. Çıkara dayalı yaklaşımlar fonksiyonel, durumsal-yapısal, sorunsal-yapısal ve kurumsal pazarlık olarak ayrılmıştır. Bilgiye dayalı yaklaşımlar ikiye ayrılmıştır. 1- Zayıf bilişselcilik: Fikirler, öğrenme, oydaşimsal bilgi ve epistemik topluluk ve 2- Güçlü bilişselcilik: İletişim aksiyon ya da argümanların gücü yaklaşımı (Kratochwil ve Ruggie, 1986), konstruktivizm ya da kimliğin gücü yaklaşımı (Wendt, 1987) ve historik-diyalektik ya da tarihin gücü yaklaşımı. (Cox, 1986, 1992)

Zayıf bilişselciler, yeni bilgi, fikir ve öğrenmelerin karar-vericilerin algılamasına etkisini ve epistemik topluluğun gündemin şekillenmesi ve rejim kurulması sırasındaki rolüne vurgu yapmaktadırlar. Güçlü bilişselciler, realist ve neo-liberallerin rasyonel yaklaşımını eleştirmekte ve kurumların nasıl aktörlerin kimliklerini şekillendirdiği ve çıkarlarını tanımladığı "ajan-yapı sorunsalı"na vurgu yapmaktadır. (Wendt, 1987) Bir başka güçlü bilişselci Kratochwil açık davranışlar yerine "anlamlar arası sübjektiflik ve paylaşılan anlaşılmalara" önem vermektedir. (Kratochwil ve Ruggie, 1986:765). Cox ise tarihsel ve hegemonik yapıların uluslararası rejimlerin şekillenmesini etkilediğini belirtmektedir. Bir başka yaklaşıma göre, rejimler sosyal olarak oluşturulan deneysel metotlar yerine özneler arası söylemlerin ve yorumsal teknikler ile araştırılan kavramsal oluşumlardır. (Young, 1989)

3.1. Yapısal (Güce Dayalı) Uluslararası Rejim Teorileri

Realist ve neo-realist kuramcılara göre, uluslararası rejim kurallarının bir parçası olan çok-tarafli ve uluslararası anlaşmalar, anarşik karakterde olan uluslararası sistemde güç dağılımının bir yansımasıdır. (Strange, 1983) Bu teorilere göre rejimde olan bir değişim uluslararası yapısal güç dağılımında olan bir kaymadır. En temel realist varsayıma göre dünya politikasında devletler rasyoneldir ve devletler anarşik yapısı olan uluslararası sistemde güç ile tanımlanan ulusal çıkarlarını izlerler.

Bu kuramlara alternatif olarak neo-liberal yaklaşımlar anarşi ve güç kavramlarının uluslararası ilişkiler bilim dalında daha az önemde rolleri olduklarını belirtmektedir. Neo-liberallere göre, uluslararası işbirliği ve uluslararası rejimlerin oluşumu sıfır toplamlı (zero-sum) olarak belirtilen realist ve neo-realist uluslararası sistemlerde mümkün değildir. Neo-liberaller bütün devletlerin kazanımlarının yükselmesine önem veren "toptan kazanım"lardan söz ederken neo-realistler bazı devletlerin kazanımlarının mümkün olmadığı "göreceli kazanım"lara vurgu yapmaktadır. (Grieco, 1988: 498) Bir diğer temel fark; neo-liberaller, ekonomik ve çevresel konular ile çıkar ve niyetlere önem verirken neo-realistler, güvenlik ve güç dağılımına vurgu yaparlar. (Baldwin, 1993: 7)

Yapısal teoriler (realizm ve neo-realizm), uluslararası işbirliği ve rejim kavramlarını değişik güç dağılımlarına bağlamaktadır. (Haggard ve Simmons, 1987, :500-504; Hasenclever vd., 1996: 198-205; 1997: 83-136) Bu teorilere göre anarşik ve kendi kendine yardım esasına dayanan uluslararası sistemde işbirliği sadece tek-kutuplu güç dağılımının ya da hegemonun bulunması halinde mümkündür. Uluslararası sistemde tek bir devletin süper güç olması ve bu gücü kullanmayı istemesi halinde uluslararası işbirliği mümkündür.

Hegemonik istikrar teorisi (HİT) (Keohane, 1984) uluslararası rejim açısından en önemli realist alt teoridir. HİT varsayımına göre, uluslararası sistemde işbirliğinin derecesi bir aktörünün sisteme hakim ve baskın olmasına bağlıdır. Hegemon devlet materyal kaynaklar (askeri güç, doğal kaynaklar, finans ya da teknoloji) alanında baskın konuma sahiptir. Keohane'nin varsayımına göre, uluslararası ticaret ve ekonomi rejimi sadece ekonomik değil askeri hegemonyaya da ihtiyaç gösterir. (a.g.e., :32) "Spesifik konulu hegemonya"da güç kavramı rejimin şekillenmesinin açıklanmasında bazı örnek olaylarda önemli bir faktör olabilir. Bazı durumlarda hegemon devletin müzakere konusunda baskın rolü olmasına rağmen, "materyal kaynaklar üzerinde kontrolü" olmamasına rağmen "kurumsal pazarlık" üzerinde etkisi olabilir. (Young, 1994, :89) Bundan da öte, spesifik konuların görüşüldüğü ve karşılıklı bağımlılığın hakim olduğu çevresel konularda askeri güç kavramının ikincil rolü olabilir. Hegemon devlet tek-tarafli olarak ticari alanda kısıtlamalar getirerek karar-verme sürecini etkileyebileceği gibi bir başka devletin çevresel konularda bilimsel bilgisi ya da diplomatik görüşme yeteneği süper olabilir.

Young'ın rejimin şekillenmesi konusunda üç yaklaşımından biri olan "kurumsal pazarlık" kavramı içinde güç kavramı önemli bir yere sahiptir. Birçok müzakere konusunda tek bir hegemonun bulunması çok nadir olan ve istisnai bir durum olmasından dolayı realist kuramcılar değişik güç dağılımları üzerinden analizlerini yapmıştır. Görüşmeler sırasında simetrik ya da asimetric güç dağılımı bulunması yanında bazen bir grup devlet koalisyon oluşturarak veto yetkisi ile anlaşmaların görüşülmesinde etkili olabilir. Örneğin, Waltz (1979) simetrik güç dağılımının rejimin kurulmasında yardımcı bir faktör olduğunu belirtmiştir. İki-kutuplu dünya sistemi güç dengesi sistemine göre daha istikrarlıdır. Young ve Osherenko (1993) aynı argümanı savunarak "iki-kutuplu ya da iki-modelli güç dağılımının rejimin kurulması için gerekli olduğunu" belirtmiştir.

Bir başka çalışmada Efinger v.d. rejim kurulması ile ilgili deneysel gözlemler yolu ile geliştirdikleri "güç-yapısal hipotezleri" test etmişlerdir. (1993: 260) Hipotezleri iki adet güce dayalı teoriye dayanmaktadır: Hegemonik istikrar ve güç dengesi teorileri. Birinci teoriden hareketle Efinger'in ekibi güç dağılımında hegemon bir devletin bulunmasının halinde uluslararası rejimin büyük ihtimalle kurulacağını öngörmüştür. Güç dengesi teorisine göre uluslararası rejimin kurulması simetrik

güç dağılımında daha fazla mümkündür. (a.g.e.: 261-262). “Güç-yapısal hipotezlerle” göre uluslararası rejimler ya hegemonik ya da simetrik güç dağılımı sonucu ortaya çıkarlar. Birçok görüşme “dengeli simetri” diyebileceğimiz tek bir devletin baskın ve tek-merkezli gücü olmayan fakat asimetrik güç dağılımının bulunduğu görüşme yapısında yapılmaktadır.

3.2. Bilişsel (Bilgiye Dayalı) Uluslararası Rejim Teorileri

Rejim kurulması konusunda bir başka yaklaşım ise fikirlere, öğrenmeye, oydaşım-sal bilgiye (consensual knowledge) ve epistemik topluluklar (epistemic communities) gibi açıklayıcı değişkenler ve kavramlara vurgu yapan bilişsel teorilerdir. Bilişsel (Cognivists) kuramcılar; ideoloji, inanç ve bilgilerin tarafların beklentileri, anlamlandırmalarını, yanlış anlamalarını, tercihlerini, bilgi süreçlerini, öğrenmelerini ve uluslararası işbirliğini etkilediğini belirtmektedir. (Haggard ve Simmons, 1987: 509-513). Bu kuramcılar rasyonel ve faydacı teorilerinin üç varsayımını eleştirmektedir: 1- Fayda maksimizasyonu ve göreceli kazanım amaç edinen rasyonel devlet kavramı, 2- Uluslararası rejimlerin statik analizi, ve 3- pozitif metodoloji. (Hasenclever vd., 1996 :206; 1997:5)

Rejim inşası ve şekillenmesi konusunda çalışan bilim insanlarının bazıları bilişsel (cognitivist) yaklaşımlara karşı büyük ilgi göstermiştir. (Haas, 1992a; Haas vd., 1993; Young ve Osherenko, 1993b; Jonsson, 1993) Çevrel sorunların karmaşık yapısından dolayı uluslar-ötesi hareket edebilen bilim insanları politika yapıcılarının politika kararlarında ve uluslararası anlaşmalarda çok güçlü etkileri olabilir. Örneğin, “ekolojik epistemik topluluk” atmosferi ilgilendiren çevresel konularda kamuoyunun ilgisinin oluşmasında ve çözüm üretiminde çok önemli roller oynamıştır. Dünya Meteoroloji Örgütü (DMÖ) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) “bilgi araçları” olarak bilimsel bilgiyi görüşmelerde kullanmıştır. (Sprinz ve Vaahantoranta, 1998).

Bilgiye-dayalı yaklaşımlar üç yönden güçlüdür. İlk olarak, bu yaklaşımlara göre hükümetler-arası kuruluşlar ile hükümet-dışı aktörlerin (sivil toplum örgütleri, epistemik topluluklar, politik elitler ve baskı grupları) rejim inşası ve şekillenmesinde öne çıkmaktadır. İkinci olarak, yeni bilginin görüşmeler sürecince belirsizliği nasıl azalttığı konusunda açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Üçüncü olarak, dinamik bir yaklaşım olarak yeni kurumlar ve rejimlerin yeni bilimsel bilgi ve öğrenme yolu ile nasıl ortaya çıktığını araştırmaktadır. (Rowlands, 1995: 26-27).

Bilgiye-dayalı yaklaşımlarda “müzakare konusunun çerçevelenmesi” ve “çıkarların berraklaşması” olgularının açıklanması önemli noktalar. (Spector vd., 1994) Bilişsel faktörlerin karar-verme süreçlerinin anlaşılması açısından anahtar rolleri vardır çünkü çıkarların algılanması ve yorumu yeni bilgi ve öğrenme ile değişebilmektedir. Bilimsel bilginin çevre konularında insanların algılaması ve bilişsel hari-

talaması (cognitive mapping) hususlarında çok büyük etkisi vardır. (Jeong, 2001:141) Beklentilerin birleşmesi aynı zamanda öğrenme süreci ve bilimsel ipuçları yolu ile değişik fikirlerin aynı noktada birleşmesini gerektirir. Yeni bilgilerin görüşme masasına gelmesi ile aktörler değişik ve çatışan tanımların bir noktaya doğru birleşmesi ile müzakere konularını yeniden tanımlar. “Müzakere konularının çerçeveselendirilmesi” ve “çıkarların berraklaşması” arasında itim ve çekim ilişkisi vardır. Çıkarlar yeni bilgiler ile yeniden şekillenir ve değişir. Müzakere konuları oydaşım bilginin ortaya çıkması ile çıkarlar değişikçe yeniden çerçeveselendirilir ve yeniden tanımlanır.

Rejim kurulması sürecince fikirlerin uluslararası rejimin kurulmasına etkileri “oydaşım bilginin” (Spector vd., 1994) ve “ekolojik epistemik topluluklar”ın (Haas, 1989, 1992a, 1992b, 1993, 1994) çevresel sorunların nedenleri ve bu sorunlar için mümkün olan çözümleri sunmaları ile görülebilir. Oydaşım bilginin yüksek seviyede belirsizliğin ve “gelecek gölgesi”nin bulunduğu görüşme-öncesi süreçlerde etkisi görülür. (Axelrod ve Keohane, 1993: 91) Devlet ve devlet-dışı aktörler “belirsizlik azaltıcılar” ve güç ve refah arttıran yapılardır. Haas, 1992a: 4) Kısaca, rejim görüşmelerinde belirsizlik (bilimsel belirsizlik) azaldığı sürece uluslararası işbirliği artar. Oydaşım bilginin, aktörler arasında görüşme gündeminde olan konularda ortak bir paydada buluşmalarını sağlayan bir olgudur. Teknik olarak karmaşık konularda devletlerin tercihleri “bilişsel birleştirme” (aggregation of cognitions) yolu ile ortak paydada buluşturularak görüşmeler yoluyla rejimler yaratılır. (Sjostedt, 1994: 65)

Oydaşım bilginin sosyal olarak yaratılan bir olgudur ve sosyal ve doğal olgular neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde anlaşılır. Bu bilginin “bilim tarafından ortaya çıkarılan ideolojiler ve kültürler üstü bir ideolojidir.” (E. B. Haas, 1990: 21); fakat ideolojilerden farklı olarak devamlı olarak bilimsel olarak test edilir ve düzeltmeler yapılır. Karmaşık konuların pazarlığının yapıldığı çok-taraflı görüşmelerde oydaşım bilginin yaratılması zordur. Görüşmenin taraflarının ortak bir paydada buluşacakları oydaşım bilginin yaratılması önemlidir. Teknik ve karmaşık konuların pazarlık yoluyla görüşüldüğü bu tür görüşmelerde oydaşım bilgilerin yaratılması yanında geliştirilmesi ve dağıtılması da gerekir.

Oydaşım bilginin birkaç tane özelliği vardır. İlk özellik, oydaşım bilginin doğal ve sosyal bilimlerin karışımından oluşan birçok disiplinin içinde yer aldığı görüşme gündemindeki çevresel sorunları ve çevre ile ilgili ekonomik, kalkınma ve sosyal konuları açıklamaya çalışır. Örneğin, çevre konularının fonlanması konusu kalkınma teorisinin “bağımlılık okulu” ile ilgili iken ticaret ve çevre arasındaki ilişki için liberal teori ve Genel Tarif ve Ticaret Anlaşması görüşmeler ile ilgilidir. İkinci olarak, bir bilginin oydaşım olması için görüşmelere katılan tarafların oydaşım içinde olması ve hiçbir tarafın itiraz etmemiş olması gerekir. Üçüncü olarak, oydaşım bilginin spesifik amaca yönelmeli ve doğal ve sosyal konular arasında uyum

olması lazımdır. Görüşme konuları arasında bağlantı ve neden-sonuç ilişkisi olması sayesinde çevresel sorunlar hakkında uyum ve problem-çözme olasılığı artar. Son olarak, oydaşım sal bilgi çevre sorunu konusunda taraflar arasında resmi olmayan ortak bir anlayış ya da görüşme süreci sonunda resmi bir belge olarak ortaya çıkması gerekir. (Sjostedt, 1994: 66-67)

Genellikle, uluslararası örgütler (UÖ) ve Sekreteryaya ile hükümet-dışı örgütler ve sivil toplum kuruluşları oydaşım sal bilginin üretilmesinde ve dağıtılmasında önemli rol oynar. Bilimsel bilgi Birleşmiş Milletler (BM) ve ona bağlı kuruluşlar ve konferans sekreteryası tarafından sağlanır ve bilimsel araştırmaların yapılması, dağıtılması ve yorumlanmasında bu kuruluşlar en önde yer alır. Bu yüzden sadece bilimsel alanda kullanılan dili değil BM sisteminde yaygın olan bürokratik-örgütsel dil ve terminoloji de bu bilimsel bilgi üretiminde karşımıza çıkmaktadır (a.g.e.: 67). Birçok gelişmiş ülke (GÜ) bilimsel bilgi konusunda diğer gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere göre daha iyi durumdadır. Fakat bu durum görüşmeler süresince bunun bir pazarlık unsuru olarak kullanılmasına yol açmaz. Bunun sebebi sivil toplum kuruluşları, hükümet dışı örgütler ve diğer uluslararası örgütlerin bilimsel bilgi elde edilmesi ve dağıtılmasında rol oynayarak bu alandaki boşluğu doldurmasıdır. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) ozon görüşmelerinden önce ozonla ilgili bilimsel konularda birçok çalışma grubu ve çalıştay toplamıştır. Bu bilgiler bir rapor halinde ozon görüşmeleri için gerekli olan bilimsel bilgi ve ozon deliğinin bilimsel açıklaması olarak görüşmelerde tarafların önüne ve görüşme masasına gelmiştir.

Oydaşım sal bilginin görüşme sürecince çeşitli ve değişik fonksiyonları vardır. İlki, görüşmelerde yer alan taraflar için referans noktası sağlamasıdır. Bunun yanında görüşmeye konu olan sorunların nasıl bir nedensel ilişkiler sonucu meydana geldiğini tarafların görmesine yardımcı olur. Son olarak, görüşmelere konu olan sorunlar hakkında çözüm yolu ortaya koyar. Örneğin, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) süresince ortaya çıkan oydaşım sal bilgi, görüşmeye katılan tarafların çevre ve kalkınma sorunları hakkında spesifik çözüm yolları sunmasına yol açmıştır. Gündem 21 ise UNCED Konferansı'nın temel oydaşım sal bilgisinin bir yansımasıdır. Bir kod kitabı gibi çevre ve kalkınma konularında kriterleri ortaya koymuştur.

Oydaşım sal bilgi kavramı "epistemik topluluk" (Haas, 1989) kavramı ile çok yakından ilgilidir. Epistemik topluluk "neden-sonuç ilişkisine ve normatif kurallar ve inançlara sahip; sorunların açığa kavuşmasını, spesifik politikalar öneren ve görüşmeler için önemli çözüm önerileri ortaya koyan bilgiye dayanan ve uluslar-üstü rolü bulunan bilim insanları ve politika yapıcılarında oluşan bir şebekedir." (Haas, 1992a:2) Epistemik topluluğun rolü rejim oluşumu süresince özellikle gündemin oluşturulması, çıkarların açıklığa kavuşturulması ve oydaşım sal bilgi aşamalarında

önemlidir. Epistemik toplulukların; ulusal, uluslararası, küresel ve uluslar-ötesi seviyelerde (yasama ve yürütme organları, hükümet kurumları, hükümetler-arası ve hükümet-dışı örgütler, bilimsel, endüstri ve çevresel gruplar) yeni fikirlerin ortaya konması ve kurallarla yönetilen işbirliğinin oluşmasında rolleri büyüktür. (a.g.e.:27) Epistemik toplulukların karar vericiler arasında çok yüksek şüphecilik (uncertainty), bilim insanları arasında çok yüksek bilimsel oйдаşma (konsensüs) ve görüşme ve gündem oluşturma sırasında bilimsel toplulukların kurumsallaşması durumlarında karar-verme süreçlerine etkisi vardır. (Hasenclever vd., 1997:150) Bu topluluklar görüşmeye konu olan sorunların belli bir çerçeve içinde açıklanmasında ve yeni fikirlerin ve politik yeniliklerin öteki ülkelerdeki çalışma arkadaşlarına dağıtılmasında etkilidir. Karmaşık görüşmelerde bütünleyici formüllerin sağlanmasında epistemik toplulukların görüşmelerin formüle edilme aşamasında bir etkisi vardır.

Epistemik toplulukların üyelerinin aşağıda belirtilen ortak özellikleri vardır:

1. Ortak ve paylaşılan normatif ve prensiplere dayanan inançlar. Bu inançlar epistemik topluluk üyelerinin sosyal aksiyonları için değer yargılarına dayalı mantıksal çözümler oluşturmalarını sağlar.
2. Ortak ve paylaşılan nedensel inançlar. Bu inançlar mümkün olan politik aksiyonlar ve istenen sonuçlar arasındaki çoklu bağlantılar ve davranışları açıklamamıza yardım ederler.
3. Genel geçerlilik kavramları. Sübjektiflerarası (Intersubjective) ve bilgilerin geçerliliğini içsel olarak belirlenen ölçütler ile tanımlarlar.
4. Ortak politika girişimi. İnsanlığın refahını yükseltilmesi için çözülmesi gereken sorunlarla ilgili pratik çözümler sunarlar. (Haas, 1992a:3; 1993:180)

Epistemik toplulukların üç ya da dört safhaya ayrılan çok taraflı uluslararası görüşmeler sırasında Chasek'e göre (2001a, 2001b) beş tane rolü vardır: "aralıklı süreç"trendi teşhis etmek, teori inşa etmek, teori test etmek, iletişimci olmak ve politik analizci olmak." Trend teşhis eden epistemik topluluklar çevresel modellerdeki değişiklikleri belirlemek için zaman serisi analizi yöntemi için veri toplarlar. Teori inşa ederken çevresel değişiklikler ile ilgili neden-sonuç ilişkisini açıklamaya çalışırlar. Teori test ederken gözlem ve deneyler yardımı ile hipotezlerin geçerliliğini test ederler. İletişimci rolü ile ilk üç yolla buldukları bilgileri medya yoluyla daha geniş kitlelere yayarlar. Politik analizci olarak karar vericilere danışman rolünde çözüm üretici önerilerde bulunurlar. İlk üç rolü genellikle bilim insanları yerine getirir. Son iki rolü ise politika analizcileri ile iletişimci rolünde olanlar yaparlar. (a.g.e.)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu makale uluslararası rejim kavramı konusunda kavramsal ve analitik bir çerçeve sunmak amacıyla. Bu yapılırken uluslararası rejimlerinin inşa edilmesi ve şekillenmesi ile ilgili üç ana yaklaşım incelenmiştir. Bu üç ana yaklaşımdan ikisi yapısal ve bilişsel yaklaşımlar ayrıntılı incelenmiş ve bu iki yaklaşımların temel teorileri analiz edilmiştir. İlk bölümde, Uluslararası Rejim kavramı tanımlanmıştır. İkinci olarak, uluslararası rejimi inşası ve şekillenmesi yaklaşımlarından yapısal, kurumsal ve bilişsel yaklaşımlar güç, çıkar ve bilgi kavramları çerçevesinde ayrıntılı analiz edilmiştir. Bu bölümü izleyen üçüncü bölümde yapısal (güce dayalı) ve dördüncü bölümde bilişsel (bilgiye dayalı) yaklaşımlar karşılaştırılmalı olarak ayrıntılı incelenmiştir.

Bu araştırma uluslararası ilişkiler, çatışma analizi ve çözümü (conflict analysis and resolution), görüşme teorisi, uluslararası rejim (international regime) teorileri, çevre politikaları, gibi disiplinler-arası bir yaklaşımla günümüzün önemli bir konusu olan uluslararası rejim inşası, şekillenmesi ve görüşmelerini incelemek için genel bir çerçeve sunmaktadır.

Uluslararası rejim inşası ve şekillenmesi konusu günümüzde yeniden incelenmektedir. Yeni teorik yaklaşımlar uluslararası işbirliğini açıklarken uluslararası ağ (network) ve karşılıklı bağımlılık etkisine vurgu yapmaktadır (Perrin and Bernauer, 2009). Rejim inşası konusundaki teorik çalışmalar ile küçük-N ve büyük-N örnek olay araştırmalar sonucu ortaya çıkan nokta tek bir faktörün (güç, çıkar yada bilgi) uluslararası rejim inşasını açıklamaya yeterli olmadığı gerçeğidir. Örneğin, uluslararası ekonomik ve çevresel işbirliğini açıklamada kurumsal ve bilişsel teoriler başarılı olurken uluslararası güvenlik rejimlerin açıklanmasında bu iki teorinin başarılı olduğu söylenemez.

Uluslararası rejim inşası konusunda çevre rejimlerinin (ozon görüşmeleri, iklim değişikliği görüşmeleri v.b.) kurulması ve sürdürülmesi aşamalarında Türkiye'nin rolü hem ülke özelinde hem Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde incelenebilir. Özellikle iklim değişikliği görüşmelerinde Türkiye'nin görüşme pozisyonunun yıllar içinde AB üyelik süreci ile birlikte nasıl işbirliğine doğru yöneldiğini ve bunu etkileyen faktörleri bu üç ana teorik yaklaşım çerçevesinde incelemek bu konuda önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Axelrod, R. ve R. O. Keohane (1993). "Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions", Ed. David A. Baldwin (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, 85-116.

Baldwin, D. A. (1993). "Neoliberalism, Neorealism, and World Politics", Ed. David A. Baldwin (1993), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York: Columbia University Press, 3-29.

Breitmeier, H. ve ark. (1996a). *The International Regimes Database as a Tool for the Study of International Cooperation*, Working Papers, Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis, no. WP-96-160, December 1996.

Breitmeier, H. ve ark. (1996b). *International Regimes Database (IRD): Data Protocol*, Working Papers, Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis, no. WP-96-154, December 1996.

Chasek, P. (1997). "A Comparative Analysis of Multilateral Environmental Negotiations", *Group Decision and Negotiation*, 6, 437-461.

Chasek, P. (2001a). *Earth Negotiations: Analyzing Thirty Years of Environmental Diplomacy*, New York: United Nations University Press.

Chasek, P. (2001b). "Scientific Uncertainty in Environmental Negotiations: The Responses of the Non-governmental Sector", Ed. Ho-Won Jeong (2001), *Global Environmental Policies: Institutions and Procedures*, Palgrave Pub: New York, 129-161.

Cox, R.W. (1986). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Ed. R. Keohane (1986), *Neorealism and its Critics*, New York: Columbia University Press.

Cox, R.W. (1992). "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", in Richard and Little, Ed. Michael Smith (1992), *Perspectives on World Politics*, London: Routledge Press.

Efinger, M., P. Mayer, ve G. Schwazer (1993). Intergrating and Contextualizing Hypotheses: Alternatives Paths to Better Explanations of Regime Formation?”, Ed. Volker Rittberger (1993), Regime Theory and International Relations, Oxford: Clarendon Press.

Grieco, J. (1988). “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, International Organization, 42 (3), 485-507.

Haas, E. B. (1990). When Knowledge is Power, Berkeley: University of California Press.

Haas, P. M. (1989). “Do Regimes Matter? Epistemic Communities and Mediterranean Pollution Control”, International Organization, 43 (3), Summer 1989, 376-403.

Haas, P. M. (1992a). “Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination”, International Organization, 46 (1), Winter 1992, 1-35.

Haas, P. M. (1992b). “Banning Chlorofluorocarbons: Epistemic Community Efforts to Protect Stratospheric Ozone”, International Organization, 46 (1), Winter 1992, 187-224.

Haas, P. M. (1993). “Epistemic Communities and the Dynamics of International Environmental Cooperation”, Ed. Volker Rittberger (1993), Regime Theory and International Relations, Oxford: Clarendon Press, 168-202.

Haas, P. M. (1994). “Regime Patterns for Environmental Management”, in Complex Cooperation: Institution and Processes in International Resource Management, Peter M. Haas, vd., Oslo: Scandinavian University Press, 35-59.

Haas, P. M., R. O. Keohane, ve M. A. Levy (1993). Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Protection, Cambridge: MIT Press.

Haggard, S. ve B. A. Simmons (1987). “Theories of International Regimes”, International Organization, 41 (3), Summer 1987, 491-517.

Hasenclever, A., P. Mayer ve V. Rittberger (1996). "Interests, Power, Knowledge: The Study of International Regimes", *Mershon International Studies Review*, 40, 177-228.

Hasenclever, A., P. Mayer ve V. Rittberger (1997). *Theories of International Regimes*, Cambridge: Cambridge University Press.

Jeong, H.-W. (2001). "Dynamics of Environmental Negotiations", in *Global Environmental Policies: Institutions and Procedures*, Ho-Won Jeong, NY: Palgrave, 101-129.

Jonsson, C. (1993). "Cognitive Factors in Explaining Regime Dynamics", Ed. Volker Rittberger, *Regime Theory and International Relations* (1993), Oxford: Clarendon Press, 202-223.

Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Keohane, R. O. ve J. S. Nye (1989). *Power and Interdependence*, İkinci basım, NY: Harper Collins Publishers.

Krasner, S. D. (1983). "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", Ed. Stephen D. Krasner (1983), *International Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, 1-23.

Kratochwil, F. V. (1989). *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge Cambridgeshire and New York, Cambridge University Press

Kratochwil, F. V. ve J. Ruggie (1989). "The State of the Art, or the Art of the State", *International Organization*, 40, 753-76.

Levy, M. A. (1994). *The Study of International Regimes*, Working Paper, Laxenburg, Austria: International Institute for Applied Systems Analysis, no. 94-113, November 1994.

List, M. ve V. Rittberger (1998). "The Role of Intergovernmental Organizations in Regime Formation and Evolution of International Environmental Regimes", Ed. Arild Underdal (1998), *The Politics of International Environmental Management*, Boston: Kluwer Academic Publishers, 67-83.

Oye K.A, 1986 *Explaining Cooperation under Anarchy: Hypotheses and Strategies*, Ed. Kenneth A. Oye (1986), *The Cooperation under Anarchy*, Princeton: Princeton University Press.

Perrin Sophie ve Thomas Bernauer (2009). *International Regimes Formation Revisited: Explaining Ratification Behavior With Respect to Long Range Transboundary Air Pollution Agreements*, DVPW Conference, Erişim Tarihi: 01 Kasım 2011.

<https://www.dvpw.de/fileadmin/docs/Kongress2009/Paperroom/2009OEkonome1-pPerrin.pdf>

Rittberger, V. (1993). *Regime Theory and International Relations*, Oxford: Clarendon Press.

Rowlands, I. H. (1995). *The Politics of Global Atmospheric Change*, Manchester: Manchester University Press.

Sjostedt, G. (1994). "Issue Clarification and the Role of Consensual Knowledge in the UNCED Process", Ed. Bertram I. Spector, Gunnar Sjostedt, ve William Zartman (1994), *Negotiating International Regimes: Lessons Learned From the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, London: Graham Trotman/Martinus Nijhoff, 63-86.

Snidal, D. (1985). "The Limits of Hegemonic Stability Theory." *International Organization* 39 (4): 579-615.

Spector, B. I., G. Sjostedt, ve W. Zartman (1994). "The Dynamics of Regime-building Negotiations", in *Negotiating International Regimes: Lessons Learned From the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, Ed. Bertram I. Spector, Gunnar Sjostedt, ve William Zartman (1994), London: Graham Trotman/Martinus Nijhoff, 3-21.

Sprinz, D. ve T.Vaahatoranta (1998). "The Interest-Based Explanation for International Air Pollution Control", Ed. Arild Underdal (1998), *The Politics of International Environmental Management*, Boston: Kluwer Academic Publishers, 13-41.

Stein, A. A. (1990). *Why Nations Cooperate: Circumstance and Choice in International Relations*, Ithaca: Cornell University Press.

Strange, S. (1983). "Cave! hic Dragones: A Critique of Regime Analysis", Ed. Stephen D. Krasner (1983), *International Regimes*, Ithaca: NY: Cornell University Press, 337-354.

Young, O. R. (1989). "The Politics of International Regime Formation: Managing Natural Resources and the Environment", *International Organization*, 43 (3), Summer 1989, 349-375.

Young, O. R. ve G. Osherenko (1993a). "Testing Theories of Regime Formation: Findings from a Large Collaborative Research Project", Ed. Volker Rittberger (1993), *Regime Theory and International Relations*, Oxford: Clarendon Press, 223-252.

Young, O. R. ve G. Osherenko (1993b). "The Formation of International Regimes: Hypotheses and Cases", Ed. Oran R. Young ve Gail Osherenko (1993), *Polar Politics: Creating International Environmental Regimes*, Ithaca: Cornell University Press, 1-22.

Young, O. R. (1994). *International Governance: Protecting the Environment in a Stateless Society*, Cornell University Press, Ithaca: NY.

Young, O. R. (1998). *Creating Regimes: Arctic Accords and International Governance*, Ithaca: Cornell University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*, United States: McGraw-Hill.

Wendt, A. (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, 41 (3), 335-370.

